

ARVUSTUSED

Inna Põltsam-Jürjo, *Liivimaa väikelinn Uus-Pärnu 16. sajandi esimesel poolel* (Argo, 2009), 493 lk, illustratsioonid, värvitahvlid. ISBN 9789949438570.

Selle toeka uurimuse saamislugu ulatub 1996. aastasse. Just siis algas keskaegse Pärnu ajaloo allikate publitseerimine – pretensioonikas ülesanne, mis suuresti langes noore medievisti Inna Põltsami õlgadele ja päädis meie oludes harukordse kogumikuga.¹ Teatavasti on ajalootormid hävitanud enamiku keskaegse Liivimaa linnade arhiividest. Erandiks on siin vaid Tallinn ja väiksemas ulatuses Riia. Ning 16. sajandi esimese poole osas ka Uus- ja Vana-Pärnu oma linnaraamatute, privileegide, mõneti ka kirjavahetusega. Kui suuremate keskuste dokumente ongi reeglina rohkem säilinud, seda juba kasvõi asjaajamise tunduvalt suurema mahu tõttu, siis väikelinnade uurimisel saab enamasti toetuda vaid ürikupudemetele ja arheoloogi labidale.

Ei saa öelda, et Uus-Pärnu keskaegne dokumentatsioon oleks ajaloolastel seni kahe silma vahele jäänud, nimetatagu kasvõi Richard Hausmanni ja iseäranis Heinrich Laakmanni põhjapanevaid töid.² Kuid allikais on peidus märksa enam. Koguni sedavõrd, et 2008. aastal kaitses Inna Põltsam-Jürjo edukalt nende põhjal kirjutatud doktoriväitekirja, mille edasiarenduseks ongi käesolev raamat. Nagu autor märgib, määras selle teemad ühelt poolt suuresti olemasolev allikmaterjal, teisalt aga taotlus käsitleda võimalikult mitmeid linnaelu tahke, eriti igapäevaelu aspekte. Ent töö ajalisel raamid (1500–62) lubavad küsida ka laiemalt varase uusaja märkide järele ühes Liivimaa väikelinnas.

¹ *Pärnu linna ajaloo allikad 13.–16. sajandini. Quellen zur Geschichte der Stadt Pernau 13.–16. Jahrhundert*, koost Inna Põltsam, Aldur Vunk (Pärnu, 2001).

² Richard Hausmann, “Beiträge zur Geschichte der Stadt Pernau im Mittelalter”, *Sitzungsberichte der Altertumforschenden Gesellschaft zu Pernau*, 4 (Pernau, 1906), 119–138; Heinrich Laakmann, *Geschichte der Stadt Pernau in der Deutsch-Ordenszeit (bis 1558)*, Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost-Mitteleuropas herausgegeben vom Johann Gottfried Herder-Institut, 23 (Marburg/Lahn 1956).

Nagu iga korralik ajaloomonograafia, algab ka siinvaadeldav teos sissejuhatusega, milles piiritletakse uurimisülesanne ning antakse ülevaade Eesti linnade ja eriti Pärnu keskaja senisest uurimisest. Mõistagi pole ühes ükskõik kui ulatusliku sissejuhatusega võimalik esitada kogu Eesti linnauurimise historiograafiat, mistõttu antud raamatus piirduakse vaid valitud näidetega, pannes rõhku eelkõige uuematele ja väikelinnu vaatlevatele töödele. Ehk oleks siin abiks tulnud ka Anton Pärna teemakohane artikkel.³ Seevastu lahkab autor põhjalikult Pärnu keskaja uurimislugu. Siinkirjutaja oma võhiklikkuses tahaks küll lisaks teada, kas ehk pole Uus-Pärnut puudutavaid materjale säilinud ka Liivimaa pealinna Riia arhiivides, seda enam, et just Riia oli õiguslikult Uus-Pärnu emalinn ning esmane apellatsioonikoht.

Esimeses peatükis “Linnaruum ja selle elanikud” kirjeldatakse põhjalikult linna välisilmset, selle kaitse- ja muid ehitisi, maade ja kruntide jaotust, tänavavõrku jms. Kirjalike allikate kõrval on arvesse võetud ka Aldur Vungi arheoloogiliste kaevamiste tulemusi, mis muide näivad kõigutavat Paul Johanseni hüpoteesi Uus-Pärnu planeerimisest Lippstadti eeskujul. Olen alati teadnud, et *stenhus* tähistas keskaja Liivimaa linnades eeskätt aita, kuid Uus-Pärnu näited (nii asus seal koguni koolimaja) löid sellesse veendumusse teatava mõra. Küll tahaks vastu vaielda arvamusele, nagu olnuks elutuba maja ainus suitsuvabalt köetav ruum (lk 61). *Diele* suur mantelkorsten tõmbas kindlasti suurepäraselt ja toimis ka teiste ruumide puhul. Tõestuseta jääb ka väide, et kõrtsides pruuliti õlut (lk 70). See võis mõistagi nii olla, kuid teisalt olid kõrtsid reeglina tuleohtlikud puitehitised. Ehk toodi kesvamärg mujalt, pruulimise õigus oli ju igal korralikul saksa soost kodanikul, näiteks kõrtsi omanikul.

Kõneldes elanikkonna suurusest jääb autor oma hinnanguis enam-vähem Heinrich Laakmanni pakutud numbrite juurde – 850–1000 inimest. Linnarahva koosseisus hakkab silma aadlikest kodanike märgatav osakaal, millega väikelinn Uus-Pärnu eristub Liivimaa metropolidest. Veel selgemini ilmneb see peatükis, kus vaadeldakse linna ja maahärra omavahelisi suhteid. Orduhärradele ja eksametnikele (nagu ka Saare-Lääne piiskopi omadele) kuulus Uus-Pärnus hulk kinnisvara, linnas elasid nende perekonnad, sohinaised ning -lapsed.

Uus-Pärnu oli teadagi ordulinn. Sestap kuulus ordukäsknikele, esmajoonel kohalikule komtuurile siin kohtumõistmisel otsustav sõna. Ka muidu kandis komtuur linna eest hoolt – abistas seda pärast 1533. aasta tulekahju,

³ Anton Pärn, ”Linnade teke Eestis – mõningaid historiograafilisi aspekte”, *Keskus – tagamaa – ääreala*, Muinasaja Teadus, 11 (Tallinn: Ajalooinstituut, 2002), 352–390.

lepitas kodanikke pildirüüste päevil, oli tunnistajaks mitmete määruste vastuvõtmisel. Samas ei toppinud ta oma nina liigselt linna asjadesse. Vaid kord puhkes linna ja komtuuri vahel tõsisem riid. Nimelt nõudis viimane endale kauplemisel linnakodanikega võrdseid õigusi, mille aga raad otsustavalt tagasi lükkas. Koguni ordumeister Hermann von Brüggenei määratud komisjon andis siin õiguse kodanikele – komtuur ei tohtinud ka edaspidi laevadelt esimesena või koos raega kaupu osta. See Uus-Pärnu tüli heiastab samu arenguid kogu Liivimaal, eriti Tallinnas ja Riias. Orduhärrade autoriteet oli linnas kõrge, egas nad muidu lahendanud koguni kodanike omavahelisi tülisid ega laenanud neile märkimisväärseid summasid raha. Mõnevõrra üllatavalt lõpetab teema alapeatükk “Religioosne elu”, mis näikse paremini sobivat küll raamatu lõpus paiknevasse 7. peatükki (“Kiriklikud olud ja usuelu”).

Järgnevalt vaadeldakse raamatus linna omavalitsusorganit raadi, selle poliitikat ning Uus-Pärnu linnaõigust. Põhjalikult käsitletakse magistraadi koosseisu, ameteid, sellega seotud protseduure. Ehkki Uus-Pärnu oli ordu linn, valis uued liikmed raad ise. Väikelinnale kohaselt oli linnavõim siin kõigest 8-liikmeline. Vastavalt Riia õiguse 1300. aasta sätetele oli raes kaks bürgermeistrit, kaks arvehärrat ning foogt. Erinevalt suurematest linnadest, kus raes istusid suurkaupmehed, oli Uus-Pärnus raeliikmete sotsiaalne päritolu üsna kirev – sinna kuulus niihästi aadlikke kui ka käsitöölisi, nii Saare-Lääne piiskopi endisi ametnikke kui ka orduga seotud isikuid. Kas mõne ordu soosiku kiire tõusu taga (Johann van Linthem, Nicolaus Barenfeldt) võib näha ordu karvast kätt, nagu veenab lugejat autor, või oli tegemist lihtsalt võimeka ja autoriteetse isiksuse võludega, seda ei luba allikad tõestada ega ümber lükata.

Edasi tutvustatakse meile raekoja ehituslugu. Heinrich Laakmannile tuginedes nimetab autor kohtutoa sillusekivile raiutud Uus-Pärnu orduaegset vappi väikeseks (lk 149), ehkki puuduvad igasugused andmed, et linnal oleks tollal olnud veel mingi muu vapp. Kõigil Liivimaa linnadel oli keskajal ainult üks vapp, seda ka Tallinnal. Nn väikese vapina kasutati suure linnavapi tähtsamat osa – Tartus näiteks mõõka ja võtit, Riias ristatud võtmeid, seetõttu on saanud tavaks kõnelda suurtest ja väikestest vappidest.⁴ Uus-Pärnu orduaegsest pitsatipildist kujunes vapp alles hiljem.⁵

⁴ Ivar Leimus, “Tallinna vappidest ja pitsereist”, *Vana Tallinn, VIII (XII)* (Tallinn, 1998), 23–32.

⁵ Laakmann, *Geschichte der Stadt Pernau*, 94–97; vrd Ivar Leimus, “Roheline kivi”, Johann Christoph Brotze, *Estonica*, koost Ants Hein, Ivar Leimus, Raimo Pullat, Ants Viires, vast toim Raimo Pullat (Tallinn: Estopol, 2006), 161.

Järgnev põhjalik ülevaade säilinud linnaraamatutest, nende funktsioonidest ja kujunemisloost paneb kahtlema, kas poleks selle õigem koht olnud ehk eessõnas allikate tutvustuse juures.

Äärmiselt oluline alapeatükk käsitleb linna finantse. Asjata aga heidab autor raehärradele ette arvepidamise kohmakust, kui nood hoiavad eri kukrutes lahus ühelt poolt sularaha ning teisalt kulla ja väärtasjad (lk 164). Nõnda oli varaloendites kombeks veel 18. sajandilgi. Mõnevõrra nõutuks teeb linna tulude-kulude mitmekordne erinevus (keskmiselt 450 *versus* 1350 marka), nagu see ilmneb rae arvepidamisest. Sekulariseeritud kirikuvara müük võis ligi 1000-margast puudujääki katta küll mõne aasta, mitte aga mitme dekaadi jooksul. Nähtavasti on siin tegemist kroonilise alaregistreerimisega, mida küll palju väiksemas ulatuses täheldas Tallinna rae finantside puhul ka Lilian Kotter.⁶

Uus-Pärnus kehtis Riia linnaõigus. Võrdlevalt peatub autor siin ka Haapsalu õiguse arengulool, unustades aga viidata Tiina Kala ja koguni Friedrich Georg Bunge vastavateemalistele töödele.⁷ Linnaõiguse kõrval andis raad jooksvate küsimuste lahendamiseks välja määrusi (nn *burspraked*), mis sagesid eriti reformatiooni järel ja tegid lõpu elurõõmsale katoliikluseajale. Kõrgem kohtuvõim keskaegses linnas kuulus raele ja nii oli ka Uus-Pärnus. Kurikaelad pandi elu üle järele mõtlema vangimajja Punasesse torni. Kaks korda 16. sajandil (1524 ja 1533) süüdati linn põlema ja mõlemal korral mõisteti süüdlased ise tulesurma. Kummaliselt väike tundub aga 50-margane hüvitus ühe teise kaasuse, kodaniku tapmise eest (lk 181), see oli paari lehma hind.

Et saada kodanikuks, tuli Riia õiguse järgi tasuda teatav summa, algset 12 ööri, s.o 1½ rahamarka. 16. sajandil kehtinud poolemargane lõiv pole niisiis algsest suurem, nagu väidetakse raamatus (lk 185), vaid hoopis tunduvalt väiksem, seda ka hõbedasse ümber arvestatult. Arutledes talupoegade võimaluste üle vabaks linlaseks saada viitab autor küll Vilho Niite-
maale, kuid oleks võinud arvestada ka Herbert Ligi töid.⁸

⁶ Lilian Kotter, "Tallinna rae finantsid 15. sajandil", *Tallinna Linnaarhiivi Toimetised*, 4 (1999), 98–104.

⁷ Tiina Kala, "Tallinna ja Haapsalu keskaegse õiguskorra võrdlemisest linnaõiguse alusel", *Läänemaa Muuseumi toimetised*, II (Haapsalu, 1998), 7–14; Friedrich Georg von Bunge, "Bischof Jacobs Stadtrecht für Hapsal vom Jahre 1294", *Archiv für die Geschichte Liv-, Ehst- und Curlands*, 3 (Dorpat, 1844); Friedrich Georg Bunge, "Nachträge zur Geschichte des rigischen und hapsalschen Stadtrechts", *Archiv für die Geschichte Liv-, Ehst- und Curlands*, 4 (Dorpat, 1845).

⁸ Nt Herbert Ligi, *Eesti talurahva olukord ja klassivõitlus Liivi sõja algul (1558–1561)* (Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut, 1961), 203–237.

Uus-Pärnu kaubandus on keskaegse linnaelu üks põhjalikumalt seni käsitletud külgi. Selle tausta avades toetub autor peamiselt Paul Johanseni aastakümnetetagustele ja mõneti provokatiivsetele artiklitele,⁹ mis aga on üldistava iseloomuga ning pärivad omajagu kriitikat. Nagu ilmneb Erik Tiberi teosest,¹⁰ polnud näiteks võõraste omavahelise kauplemise keeld Liivimaa linnades 16. sajandi alguspoolel sugugi nii radikaalne ja välistav, nagu harilikult arvatakse. Kui ordumeister keelas 1516. aastal talupoegadel põllumajandussaaduste ülesostmise Uus-Pärnu kodanike kahjuks, siis ei saa seda tõlgendada võõraste omavahelise kauplemise keeluna (lk 194), vaid nii võideldi eestostu vastu, mis tõstis hindu ja kahjustas kodanike õigust oma peatoidust saada. Tõenäoliselt ei tegutsenud nimetatud talumehed iseene, vaid oma isanda või pigem “sõbra” huvides.

16. sajandi esimest poolt käsitatakse meie ajalookirjanduses enamasti keskaja hiilgava lõpuna, kuid Inna Pöltsam-Jürjo osutab siin diskuteerivalt arvukatele tollastele ikaldustele, taudidele, elu kallinemisele jne. Teisalt – hinnatõus puudutas peamiselt vaid teravilja, kuna muude kaupade osas jäi see reeglina inflatsiooni piiresse. Tõestust vajaks ka väide, nagu halvanuks kallinemine kaubandust ja üldse kogu majanduselu (lk 191). Hoopis vastupidi. Et vilja kallinemine Liivimaal järgis üleeuroopalist trendi, pidi see tooma kohalikule kaupmehele (ja miks mitte ka tootjale) hoopis tulu, elavdama käivet ning kasvatama eksporti. Omaette küsimus on, kas aadli ja ordu tõusnud kaubanduslik aktiivsus ja sellega 1541. aastal kaasnenud linnaste väljaveo keeld, samuti hoogustunud kõrvalsadamate kasutamine “andsid Uus-Pärnu kaubandusele raske hoobi”, nagu usub autor. Ühelt poolt pidi linna kaupmeeskonna vaheltkasu sellega seoses tõepoolest vähenema. Aga nagu raamatus kenasti näidatud, kohanesid ärimehed muutunud olukorraga kiiresti ja asusid vajadusel isegi ümber Vana-Pärnusse. Ka ei laienenud linnaste väljaveo piiramine muudele saadustele, mille eksport oli endiselt vaba ja käis Liivimaal tõusujoones. Kolmandaks ei saanud kasvav eksport Uus-Pärnut kui linna tervikuna kuidagi kahjustada, vaid pidi muu hulgas andma tööd kaubandust teenindavatele struktuuridele.

Uus-Pärnu kaubandusliku tähtsuse säilimisele osutavad mh linna suhted mitte ainult Liivimaa, vaid ka oluliste lääne hansakeskuste – Lübecki,

⁹ Paul Johansen, “Die Bedeutung der Hanse für Livland”, *Hansische Geschichtsblätter*, Jg. 65/66 (1940/41), 1–55; Paul Johansen, “Der hansische Russlandhandel, insbesondere nach Novgorod, in kritischer Betrachtung”, Ahasver von Brandt (u.a.), *Die Deutsche Hanse als Mittler zwischen Ost und West* (Köln/Opladen: Westdeutscher Verlag, 1963), 39–57. Retsenseeritavas raamatus kasutatakse küll eestikeelseid tõlkeid.

¹⁰ Erik Tiber, *Moscow, Livonia and the Hanseatic League 1487–1550*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Baltica Stockholmiensia, 15 (Stockholm, 1995).

Rostocki, Danzigi, Amsterdami, samuti Soome ja Rootsiga (lk 209–210). Sama pildi annavad Uus-Pärnu ärimeeste rahaasjad – välja laenatud summad küündisid mõnigi kord tuhandete markadeni. Ning Uus-Pärnust laevatatud sajad säilitised vilja (1556. aastal vedasid ainuüksi riialased siit välja 800 lasti, lk 216–217) ei luba kuidagi kõnelda kaubanduse allakäigust. Ent Pärnu ümbruses ei kasvatatud ainult vilja. Kõneldes linakasvatuse hoo-
gustumisest Ida-Euroopas 15.–16. sajandil vastuseks lääne kasvanud nõudmisele (lk 230) oleks taas korrektsem olnud viide Vassili Dorošenkole¹¹ kui Johanseni ülelmainitud artiklile. Sissevedu oli tavapärase – imporditi peamiselt soola, kalevit, heeringaid, humalaid. Ent külarahvast varustati ka kõiksugu kraamikaubaga jahipüssist õmblusnõelteni.

Raamatu üheks kõige õnnestunumaks on osaks Uus-Pärnu kaupmeeste kompanii käsitus, mis ühelt poolt põhineb uudsel allikmaterjalil, teisalt aga võrdlusel teiste samalaadsete vennaskondadega. Detailselt vaadeldakse kaupmehe heaolu, jõukust, kapitali paigutamist, vaimulikke investeringuid, haridustaset jms. Mõneti kergekäeliseks jääb vaid väide, nagu tinginuks just kaupmeeskonna meelsus (missugune see oli?) reformatsiooni-ideede leviku ja vastuvõtu Liivimaal (lk 248–249). Teema on kohutavalt avar ja osundatud väide, mis iseenesest ei pruugi üldse olla vale, vajanuks soliidsemat viiteparaati.

Vähem pakuvad allikad ainest Uus-Pärnu käsitöölise uurimiseks. Teatava ülevaate saab küll esindatud ametitest, kuid nende organiseerituse tase jääb paraku ebaselgeks. 16. sajandi esimesel poolel oli Uus-Pärnus esindatud keskmiselt 25 eriala, mis oli väikelinna kohta küllaltki hea näitaja. Juba 1431. aastal oli olemas kingseppade tsunft, kuid orduaegsed linnaraamatud ei tee tsunftidest ega gildidest kordagi juttu. Käsitöölise väikegildi märgitakse esmakordselt alles 1588. aastal. Väikelinna tingimustes ei kujunenud välja selget ametite hierarhiat ning meistri isiklikest omadustest sõltus siin rohkem kui suuremates keskustes. 16. sajandi jooksul tõrjuti käsitöölised prestiižikamatelt kesklinna kruntidelt välja. See viitab nende majandusliku olukorra halvenemisele (või kaupmeeste jõukuse kasvule?) ning sotsiaalsete vahekordade võimalikule teravnemisele.

Inna Põltsam-Jürjo on väheseid Eesti ajaloolasi, kes on süvitsi tegelenud keskaegse abielu ja perekonna probleemidega ning uurinud naise sotsiaalset seisundit. Uus-Pärnus abielluti suhteliselt hilja, peres kasvas suureks keskmiselt paar-kolm last. Mõnigi kodanik jõudis üpris kõrgesse ikka. Seadusliku abielu kõrval harrastasid eriti orduhärrad ja vaimulikud laialt

¹¹ Vassili Doroshenko, “Ganza i Livoniya. Problemy torgovli XIII–XVI vv”, *Izvestiya AN Latv. SSR*, 10 (1965), 143–147

vaba kooselu, millesse kaaskodanikud suhtusid üllatava mõistmisega. Naised hoolitsesid peamiselt pere ja kodu eest, kuid üksikud leskprouad jätkasid edukalt oma kadunud kaasade äritegevust. Teenijate, ammede, lapsehoidjatena jt töötas naisi mitmetes suuremates majapidamistes. Ehkki õiguslikult oli naine mehe eestkoste all, oli ka neil oma saatuse määramisel sõna kaasa rääkida.

Raamatu viimane peatükk käsitleb kirikuolusid. Retsensendi jaoks kummaliselt madalad tunduvad vaimulike keskmiselt mõneteist-margased aastasissetulekud, seda muide ka võrdlusainesena kasutatud Tallinna näite puhul (lk 352–353). Tallinna Jaani seegi heinalisedki said oma pool marka nädalas, lisaks süüa-juua. Sama kehtib Uus-Pärnu müürseppade kohta. Nähtavasti annetati vikaariaid, missasid jms. märksa enam kui kirjas. Lisateenistust andsid ristsed-matused, teenimine kõrvalaltaritel jne.

Enne reformatsiooni oli Uus-Pärnus kuus pühakoda ning kolm religioosset vennaskonda, mis oli suhteliselt tavaline proportsioon umbes 1000 elanikuga väikelinna jaoks. Mõnevõrra erandlik oli vaid kloostrite-konventide puudumine. Katsed neid 16. sajandi algul luua põrkusid kodanikkonna vastuseisule. Linna tähtsaimas, Nikolai kirikus oli teiste kõrval ka Püha risti kabel, kus asus Pärnu kuulus reliikvia – must puust rist. Selle välimust peegeldavat ka Uus-Pärnu pitseripilt (mitte vapp nagu väidetakse raamatus, lk. 377–378). Tõenduseks esitatud joonis ei luba siiski risti pahklikkuse või värvi üle kuidagi otsustada. Mõnevõrra hilisemal, 15. sajandist pärineval originaalpitserial (värvitahvlil) kujutatakse küll üpris harilikku ja siledat risti.

Uus-Pärnu pühakute valikus (Neitsi Maarja, Püha Barbara) näeb autor märke Saksa ordu mõjust. Pisut norida tahaks küll väite kallal, nagu oleks Neitsi Maarja kuulutatud Preisi- ja Liivimaa kaitsepühakuks pärast nende alade liitmist kristliku Euroopaga (lk 375). Tegelikult toimus see juba Liivimaa kristianiseerimise (loe: vallutamise) käigus, hiljemalt aastal 1215. Pealegi polnud Maarja kultus midagi ordule ainuomast, vaid alates 12. sajandist kogu lääne kristluses laialt levinud.

Reformatsioon Uus-Pärnus kulges omapäraselt. Kiriku varad sekulariseeriti siin 1525. aasta märtsis, põhjuseks rae ja kodanikkonna vastumeelsus klerikute raiskamise üle äsja tulekahjus rängalt kannatanud linnas. Kuid pildirüüste vallandus alles aasta hiljem. Autor oponentib siin Tiina Kala seisukohale, nagu olnuks tegemist lihtsalt kasu saamiseks toimunud rüüstamisega, mis Pärnu puhul tõepoolest peaks olema välistatud. Kas aga sellest tohib järeldada, et usulised tõekspidamised ei olnud kiri-

kuvara sekulariseerimisel kandva tähendusega (lk 395)? Midagi pidi ikka arusaamades olema väga nihkunud, et söandati püha vara kallale minna.

Kahtlemata muutis reformatsioon kardinaalselt ühiskonda, eriti kiriku-korraldust ja vaimulike elu. Kuid – kui väidetakse, et “sõna” kuulutamine ja tõlgendamine nõudis akadeemilist ettevalmistust (lk 399), siis tahaks kosta sõnakese ka katoliiklikeks jäänud maade preestrite kaitseks. Polnud nemadki harimatud, vaid vastupidi, õppinud omaaja parimates ülikoolides. Autor kipubki reformatsioonist kõneldes lähtuma üpris luterlikest positsioonidest. Mõned näited veel: “Reformatsioon moodustas ühe osa vaimsest ärkamisest, mis sai alguse renessansiga” (lk 427). Küsitagu siiski, kus ja millal see renessans algas. Samal leheküljel räägitakse renessansile omastest printsiipidest kaitsekindlustustes. Ent kus siis veel kui mitte fortifikatsioonist lähtuti ikka ja ainult praktilistest vajadustest! Edasi sedastatakse pisut ebatäpselt: “Reformatsiooniga öeldi lahti ordu vaimulikust ülemvõimust.” Kahtlemata teab autor, et vähemalt formaalselt kuulus vaimulik ülemvõim Uus-Pärnus Tartu piiskopile, ja seda 1558. aastani, usupu-hastusest hoolimata. Ning lõpuks, ikka reformatsioonist kõneldes (lk 429): “Kahtlemata on tegu kõige olulisema Liivimaa poliitikat ja kultuuri, era- ja avalikku sfääri mõjutanud teguriga enne Liivimaa sõda.” Kõlav ja mõjus järeldus, kuid näiteks Läänemaa vaenusest kõneldes jõuab autor ise just vastupidisele tulemusele (lk 408–409). Kuivõrd ja mismoodi aga mõjutas reformatsioon Liivimaal ülejäänud nimetatud sfääre, on veel iseküsimus ja kindlasti edaspidise uurimise teema.

Kontsentreeritud ja kasulikku teavet pakuvad raamatu lisad Uus-Pärnu raametit pidanud isikutest, linnas sõlmitud abieludest ja sündinud lastest, keskaegse Liivimaa vääringu-, mõõdu ja kaalusüsteemist. Viimasesse ka üks tõrvatilk – taaler ei olnud Liivimaa vääringusüsteemi osa, vaid rahvusvaheline kaubandusmünt, mille kurss tõusis vastavalt kohalikule inflatsioonile. 4 margani jõudis see alles Liivi sõja aastail, st juba väljaspool raamatu ajalisi piire, ja jätkas tõusu ka edaspidi.¹²

Mõned pisiasjad veel. Mõnikord pole päris kindel, kas 16. sajandi originaali kirjepilti on ikka õigesti transkribeeritud. Näiteks, kui antakse vannet *mith aufgerecketen fingeren* (lk 133), siis tekib kahtlus, kas ei peaks seal seisma mitte *aufgerichteten* nagu mujal. Timukas on raamatu kirjapildis *scherffrichur* (lk 178), kuid peaks olema *scherffrichter*. Teadagi pole keskalamaksa eestistamine ameerikakeelse naisteka tõlkimine. Liati

¹² Ivar Leimus, *Das Münzwesen Livlands im 16. Jahrhundert (1515–1581/94)*, Stockholm Studies in Numismatics, 1 (Stockholm: Stockholm Numismatic Institute, Stockholm University, 1995), 92.

kipuvad poole aastatuhande tagused asjad meie ettekujutusel käest libisema. Leheküljel 40 märgitakse, et müüri tugevduseks müüriti selle sisse kivisammas, kuid *an der murenn* tähendab sama hästi: vastu müüri, mis viitab hoopis tugipiilarile ehk kontraforsile. Kui leheküljel 172 kõneldakse Herman van Hoeuelli vöormündritest, siis on ilmselt tegemist eestkostjatega. Leheküljel 238 tõlgitakse alamsaksa *vathe* vaatideks, mis on üks võimalik seletus. Kuid sama sõna tähendas ka vaagnaid-taldrikuid või nõusid üldse. Ühtlasi pakuksin siinkohal välja lihtsa tõlke ühele raskesti mõistetavale lausele (lk 387 viide 220): *dar waß ock eyn holten cruecz, dar tho weren op iderm alltaer ij waßlicht* – seal oli ka puust rist, lisaks oli igal altaril kaks vahaküünalt.

Mõistagi pole mõnel tutvustaval leheküljel võimalik edasi anda kogu raamatusse talletatud teavet. Inna Põltsam-Jürjo uurimus käsitleb Uus-Pärnu ajalugu tõepoolest igakülgsest. Ent kas on veel midagi, mida seal pole, kuid võinuks olla? Pühendamatule lugejale oleks ehk ära kulunud lühiülevaade linna asutamisest ja poliitilisest ajaloost, mis aidanuks järgnevat paremini mõista. Poliitiline mõõde puudub raamatus täiesti, sh käsitlus Uus-Pärnu kohast Liivimaa sise- ja välispoliitikas, tegutsemisest linna-, maa- ja hansapäevadel. Mõõnan, et see ei olnudki siin tutvustatava teose ülesandeks, kuid andnuks toetuspunkti maaisanda ja linna suhete hindamisel.

Raamatu välja andnud Argo kirjastus on samuti teinud korraliku töö – ligi poolatuhande lehekülje paksuses teoses hakkas silma vaid mõni üksik trükiviga. Küll oleks tahtnud näha põhjalikumat toimetajatööd. Liiga palju esineb raamatus kordusi, mõnikord lausa samas sõnastuses. Näiteks kui on juttu kellade ja suurtükkide valamisest (lk 166–167 ja 282–283), eesti müürsepp Andreas Blockist (lk 186 ja 280), lina ekspordist (lk 217 ja 219) jne. Raamatu kasutamist hõlbustanuks lühendite nimestik, kuna praegu tuleb neid otsida kirjanduse nimekirjas vastava teose tagant.

Ent aitab norimisest. Tõdegem vaid, et Eesti hiliskeskaja historiograafia on täienenud olulise teosega, milles tulevad hästi ilmsiks Inna Põltsam-Jürjo uurijanatuuri tugevad küljed – põhjalik töö allikatega, värske probleemipüstitus, materjali igakülgne analüüs. Üksikuid soovitusi ja märkuseid võib võtta pigem kui üleskutset diskussiooniks, mis ju peaks teadust edasi viima. Hoopis hull lugu, kui midagi öelda polekski.